

Konfrontacje JHWH z Dagonem na podstawie 1 Sm 5,1–5

Confrontations Between YHWH and Dagon in 1 Samuel 5:1–5

Łukasz Florczyk¹

Uniwersytet Opolski
Wydział Teologiczny

Abstrakt: 1 Sm 4 opisuje dwie bitwy, do których doszło pod Eben-Haezer. Obie zakończyły się klęską Izraelitów. Arka Boża — jako trofeum wojenne — została zabrana przez Filistynów i umieszczona w świątyni Dagona, w Aszdodzie. Te wydarzenia nie świadczyły o bezsilności JHWH, lecz były przejawem Jego suwerennej decyzji. W ten sposób JHWH chciał upomnieć Izraelitów, objawić swą wyższość nad Dagonem oraz doświadczyć Filistynów. W artykule przeanalizowano perykopę 1 Sm 5,1–5. To opowiadanie miało uzmysłowić Izraelitom, jak potężny jest ich Bóg, i zachęcić ich do wierności JHWH, ale też dodawać otuchy w trudnych czasach. Autor — posługując się metodą historyczno-krytyczną — starał się zaprezentować strukturę badanej perykopy oraz kilkuetapowy proces poniżania Dagona. Podjęte czynności badawcze pozwoliły odpowiedzieć na pytania, czy profanacja figury filistyńskiego bożka była dziełem przypadku i czy można mówić o gradacji skutków konfrontacji JHWH z Dagonem.

Słowa kluczowe: JHWH, Arka, Dagon, pokłon, głowa, ręce, próg

Abstract: 1 Samuel 4 details two battles at Eben-Haezer, both of which resulted in defeat for the Israelites. The Ark of God, seized as a war trophy, was taken by the Philistines and placed in the temple of Dagon in Ashdod. These events did not indicate YHWH's powerlessness; rather, they were a manifestation of His sovereign will. Through these occurrences, YHWH aimed to admonish the Israelites, demonstrate His supremacy over Dagon, and test the Philistines. This article examines 1 Samuel 5:1–5, a passage intended to remind the Israelites of their God's power and encourage faithfulness to YHWH, while also providing solace during challenging times. Employing the historical-critical method, the author analyses the structure of the pericope and the multi-stage

---

¹ Łukasz Florczyk — ur. 1984, kapłan diecezji opolskiej, doktor teologii biblijnej, absolwent Instytutu Nauk Biblijnych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie, adiunkt w Katedrze Teologii Biblijnej, Historii Kościoła i Patrologii na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego; e-mail: lukasz.florczyk@uni.opole.pl; <https://orcid.org/0000-0002-4490-3522>.

process of Dagon's humiliation. This research addresses whether the desecration of the Philistine idol was accidental and explores the gradation of the effects resulting from the confrontation between YHWH and Dagon.

Keywords: YHWH, Ark, Dagon, prostration, head, hands, threshold

Św. Jan zanotował, że miłość do Boga przejawia się w spełnianiu Jego przykazań, które nie są ciężkie (1 J 5,3). Zbiór fundamentalnych nakazów moralnych zawarty jest w Wj 20,1–17 oraz w Pwt 5,6–21. Już pierwsze przykazanie Dekalogu, które rozpoczyna się od słów: *lō' jihjeh-l'kā 'ēlōhîm 'āhērîm 'al-pānāja* („Nie będziesz miał cudzych bogów obok Mnie”)², zakazywało Izraelitom praktykowania bałwochwalstwa. Katecheci, omawiając na lekcji religii to przykazanie, często odwołują się do wydarzenia opisanego w Wj 32,1–35. Otóż przedłużająca się nieobecność Mojżesza sprawiła, że Aaron — posłuszny ludowi — kazał zebrać złote kolczyki, przetopić je i utworzyć posąg cielca. Następnie wykonano ołtarz i złożono ofiary, a ludzie uctowali i bawili się. Izraelici, mając przed oczami złotego cielca, szybko zapomnieli o prawdziwym Bogu. W tym samym czasie JHWH poinformował Mojżesza o wszystkim, co wydarzyło się w obozie. Ten zszedł z góry Synaj z dwiema tablicami Świadectwa, a kiedy zobaczył cielca i tańce, potłukł tablice u podnóża góry, spalił cielca w ogniu, stał na proch, rozsypał w wodzie i kazał ją pić Izraelitom. W taki oto sposób Bóg rozprawił się ze złotym cielcem.

W niniejszym artykule zostanie przeanalizowana perykopa 1 Sm 5,1–5, która opowiada o zwycięstwie JHWH nad innym bożkiem. Tym razem naprzeciw siebie umieszczono: Arkę Przymierza (reprezentującą obecność Boga Izraela) oraz posąg filistyńskiego bóstwa o imieniu Dagon. Jako narzędzie swych badań autor publikacji wybrał metodę historyczno-krytyczną. Z tego powodu na samym początku tekst zostanie przebadany pod kątem literackim, a następnie będzie poddany analizie egzegetyczno-teologicznej. Celem podjętych badań jest ustalenie struktury tekstu oraz wyodrębnienie poszczególnych etapów poniżania Dagona. W ten sposób będzie można odpowiedzieć na pytania, czy profanacja figury filistyńskiego bóstwa była dziełem przypadku i czy można mówić o gradacji skutków konfrontacji JHWH z Dagonem.

1. Analiza literacka

Omówienie perykopy o konfrontacji JHWH z Dagonem (1 Sm 5,1–5) należy zacząć od przeanalizowania kwestii literackich. Ta czynność badawcza będzie

² Wj 20,3; Pwt 5,7. Wszystkie cytaty biblijne, które zostały umieszczone w artykule, pochodzą z Biblii Tysiąclecia: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, red. A. Jankowski i in., Poznań 2002.

się składała z kilku elementów: delimitacji tekstu, nakreślenia kontekstu bliższego, zaprezentowania procesu redakcji, ustalenia formy literackiej oraz ukazania struktury badanej perykopy.

1.1. Delimitacja tekstu

W ramach Ksiąg Samuela można wyróżnić następujące bloki narratywne: historię Samuela i upadku domu Helego (1 Sm 1,1–4,1a; 7,2–17), opowiadanie o Arce (1 Sm 4,1b–7,1; 2 Sm 6), historię Saula i jego konfliktów z Samuelem (1 Sm 8–15), opowiadanie o wejściu Dawida na tron i jego konfliktach z Saulem (1 Sm 16–2 Sm 1), historię dworu i domu Dawidowego (2 Sm 2–20; 1 Krl 1–2) oraz dwa dodatki zawarte w 2 Sm 21–24³.

Bezpośrednio po historii Samuela i rodziny Helego (1 Sm 1–3) autor natchniony przeszedł do szczegółowego opisu losów Arki Przymierza. Samuel został jeszcze wspomniany w 1 Sm 4,1a, lecz później zniknął ze sceny wydarzeń, by pojawić się na niej dopiero w 1 Sm 7,3. Rozdział 1 Sm 4 opowiada o dwóch bitwach, do których doszło pomiędzy Izraelitami i Filistynami, o śmierci Helego, jego dwóch synów i jego synowej oraz o zabranii Arki na terytorium filistyńskie. Wszystkie te wydarzenia rozegrały się za życia Samuela. Doszło do nich w Eben-Haezer i Afek oraz w Szilo. Bohaterami tego rozdziału są: Izraelici, Filistyni, JHWH (Bożą obecność reprezentuje Arka), Chofni, Pinchas, Beniaminita, Heli, żona Pinchasa i jej nowo narodzony syn — Ikabod. Zdarzenie opisane w 1 Sm 5,1–5 nastąpiło już po bitwie pod Eben-Haezer, w Aszdodzie, a dokładnie w świątyni Dagona. Zmiana miejsca akcji pozwala oddzielić tę narrację od poprzedzającej ją perykopy. Osobami występującymi w tej scenie biblijnej są: Filistyni (mieszkańcy Aszdodu i kapłani Dagona), Dagon oraz Bóg Izraela, którego obecność symbolizuje Arka. Poruszana tematyka dotyczy konfrontacji JHWH z filistyńskim bóstwem. Tekst 1 Sm 5,6–12 opowiada o wydarzeniach, do których doszło po zniszczeniu posągu Dagona (zob. 1 Sm 5,7). Autor natchniony ukazał kolejne konfrontacje JHWH — tym razem z Filistynami. Bohaterami tego fragmentu są: mieszkańcy Aszdodu, JHWH (Bożą obecność reprezentuje Arka), Dagon, władcy filistyńscy oraz obywatele Gat i Ekronu. Jak łatwo zauważyć, akcja tej historii przenosi się z Aszdodu do Gat, a potem do Ekronu. Z kolei w 1 Sm 6,1–7,1 opisany został zwrot Arki Izraelitom.

Z powyższej analizy wynika, że za przyzwoleniem JHWH doszło do poczwórnego spustoszenia: wśród Izraelitów (1 Sm 4), w świątyni Dagona (1 Sm 5,1–5), wśród Filistynów (1 Sm 5,6–12) i ponownie wśród Izraelitów (1 Sm 6,19). Pe-

---

³ J. Lemański, *Opowiadanie o Arce przymierza (1 Sm 4,1–7,1; 2 Sm 6) jako klucz do teologii Ksiąg Samuela*, „Scriptura Sacra” 11 (2007), s. 13–14; B. Polok, *Wprowadzenie do ksiąg Starego Testamentu*, Opole 1999, s. 111.

rykopa 1 Sm 5,1–5 tematycznie wiąże się z okalającymi ją tekstami. Ukazana w niej historia stanowi następstwo wydarzeń opisanych w 1 Sm 4 oraz wprowadzenie do tekstów relacjonujących pobyt Arki na terytorium filistyńskim. Choć Campbell, Miller i Roberts byli zdania, że pominięcie 1 Sm 5,2–5 nie spowodowałoby braku ciągłości narracyjnej⁴, to jednak autor artykułu uważa, że opowiadanie o konfrontacji JHWH z Dagonem (1 Sm 5,1–5) pomaga lepiej zrozumieć 1 Sm 5,7 oraz 1 Sm 6,5, czyli fragmenty, gdzie autor natchniony wspominał o ręce JHWH, która zaciążyła nad filistyńskimi bóstwami.

1.2. Kontekst bliższy

Rozdział 1 Sm 4 rozpoczyna zwięzły opis pierwszej bitwy, do której doszło pomiędzy Izraelitami i Filistynami pod Eben-Haezer. Pokonani Izraelici powrócili do swego obozu, a starszyzna zaczęła zastanawiać się nad tym, dlaczego JHWH dopuścił do klęski swego ludu. Na pole walki sprowadzono Arkę Przymierza, która znajdowała się w Szilo. To wydarzenie wywołało radość u Izraelitów, a przerażenie wśród Filistynów. Druga bitwa również zakończyła się porażką Izraelitów. Była ona jednak o wiele krwawsza, ponieważ poległo w niej 30 tys. żołnierzy, czyli aż siedmiokrotnie więcej niż za pierwszym razem. Arka Przymierza została uprowadzona przez Filistynów poza granice Izraela, a dwaj kapłani — Chofni i Pinchas — zginęli. Kiedy Heli usłyszał relację z pola bitwy, upadł z krzesła i umarł. Złe wieści doprowadziły również do śmierci synowej Helego, a żony Pinchasa. Wcześniej jednak urodziła syna, któremu nadała symboliczne imię Ikabod, ponieważ sława odstąpiła od Izraela.

Perykopa 1 Sm 5,1–5 opisuje konfrontacje pomiędzy JHWH a Dagonem. Poszczególne elementy tych potyczek zostaną omówione w dalszej części artykułu. A. Campbell i M. O'Brien byli zdania, że gdyby zlekceważyć kontekst, to scena, do której doszło w świątyni w Aszdodzie, miałyby humorystyczny wydźwięk⁵. Tekst 1 Sm 5,6–12 zawiera relację o pobycie Arki Przymierza w kolejnych miastach filistyńskich: Aszdodzie, Gat i Ekronie. We wszystkich tych miejscowościach doszło do katastrofy, ponieważ ręka JHWH zaciążyła nad mieszkańcami i sprowadziła na nich uciążliwą chorobę oraz śmierć. Nic więc dziwnego, że Filistyni przynosili Arkę z miejsca na miejsce, aż ostatecznie postanowili zwrócić ją Izraelitom.

⁴ A. Campbell, *The Ark Narrative (1 Sam 4–6; 2 Sam 6): A Form-Critical and Tradition-Historical Study*, Missoula 1975, s. 84–85; P. Miller, J. Roberts, *The Hand of the Lord: A Reassessment of the "Ark Narrative" of 1 Samuel*, Baltimore 1977, s. 41.

⁵ A. Campbell, M. O'Brien, *Pierwsza i Druga Księga Samuela*, w: *Międzynarodowy Komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. oryg. W.R. Farmer, red. wyd. pol. W. Chrostowski, tłum. T. Mieszkowski, Warszawa 2000, s. 488.

O powrocie Arki na terytorium Izraela można przeczytać w 1 Sm 6,1-7,1. Filistyni — za radą kapłanów i wróżbiarzy — przygotowali dar pokutny w postaci pięciu złotych guzów i pięciu złotych myszy oraz nowy wóz zaprzęgnięty w dwie mleczone krowy, które jeszcze nigdy nie miały na sobie jarzma. Cielęta natomiast odprowadzili do obory. Postanowiono przeprowadzić eksperyment. Jeżeli krowy pociągną Arkę Przymierza w kierunku Izraela, to będzie znak, że to JHWH sprowadził na Filistynów nieszczęścia. Jeżeli natomiast krowy zawrócą do swoich młodych, to będzie to świadczyło o tym, że zaistniałe choroby i śmierć były dziełem przypadku. Jak się okazało, krowy zostawiły swoje cielęta i skierowały się prosto do Bet-Szemesz. Powrót Arki Przymierza wywołał radość wśród Izraelitów. Nie trwała ona jednak długo, ponieważ doszło do tragedii, w której zginęło 70 osób. Przestraszeni Izraelici odesłali Arkę do Kiriat-Jearim, skąd została przeniesiona do Jerozolimy dopiero za panowania króla Dawida (2 Sm 6).

1.3. Proces redakcji

Narracja o Arce mogła powstać za panowania Dawida (P. Miller i J. Roberts), Jozjasza (K. van der Toorn i C. Houtman) lub w czasie wygnania babilońskiego (J. Van Seters)⁶. Bez wątplenia teksty 1 Sm 4,1-7,1 i 2 Sm 6 przeszły złożony proces redakcji. Można w nich odnaleźć stary materiał bazujący na tradycjach i legendach ludowych żywo obecnych wśród członków pokolenia Beniamina, Dana i Efraima. L. Rost uważał, że 1 Sm 4-6 oraz 2 Sm 6 (poza 2 Sm 6,16.20b-23) początkowo stanowiły niezależną jednostkę literacką. Najprawdopodobniej ten tekst został napisany przez jakiegoś kapłana i miał służyć pielgrzymom nawiedzającym Jerozolimę⁷. Innego zdania był F. Schicklberger, który opowiadał się za oddzieleniem 1 Sm 4-6 od 2 Sm 6. Poza tym badacz ten stwierdził, że rozdziały 1 Sm 4 oraz 1 Sm 5-6 początkowo stanowiły dwa odrębne opowiadania. Być może okres panowania Ezechiasza był momentem, w którym narracja o Arce (1 Sm 5-6) została złączona ze starszym opisem narodowej katastrofy (1 Sm 4). F. Schicklberger, w celu uwiarygodnienia swojej tezy, podał siedem argumentów. Po pierwsze, w 1 Sm 4-6 i 2 Sm 6 pojawiają się tylko cztery wspólne terminy, które są również obecne w innych fragmentach Starego Testamentu. Po drugie, perykopa 1 Sm 4-6 nie jest tak dobrze osadzona w historii jak 2 Sm 6. Po trzecie, w obu tekstach występują inne nazwy miejscowości, w których przechowywano Arkę Przymierza (Kiriat-Jearim w 1 Sm 6,21-7,1 oraz Baala w 2 Sm 6,2). Po

⁶ P. Miller, J. Roberts, *Hand of the Lord...*, s. 74; K. van der Toorn, C. Houtman, *David and the Ark*, „Journal of Biblical Literature” 113 (1994) 2, s. 223-227; J. Van Seters, *In Search of History: Historiography in the Ancient World and the Origins of Biblical History*, New Haven 1983, s. 353.

⁷ L. Rost, *Das kleine Credo und andere Studien zum Alten Testament*, Heidelberg 1965, s. 119-253.

czwarte, różnica występuje również w imieniu osoby, która opiekowała się Arką (Eleazar w 1 Sm 7,1 oraz Uzza w 2 Sm 6,3). Po piąte, w 2 Sm 6 Arka Przymierza nie odgrywa już tak pierwszoplanowej roli jak w 1 Sm 4–6. Po szóste, pomiędzy 1 Sm 4–6 a 2 Sm 6 można zaobserwować lukę historyczną. I po siódme, tylko perykopa 2 Sm 6,1–20a posiada paralełę w 1 Krn (2 Sm 6,1–11 i 1 Krn 13,5–14; 2 Sm 6,12–19a i 1 Krn 15,25–29; 16,1–3; 2 Sm 6,19b–20a i 1 Krn 16,43)⁸.

Warta odnotowania jest teza P. Millera i J. Robertsa. Twierdzili oni, że pierwotne opowiadanie 1 Sm 4,1–7,1 obejmowało również tekst 1 Sm 2,12–17.22–25.27–36. Tłumaczyłoby to występowanie imion Helego oraz Chofniego i Pinchasa w 1 Sm 4. P. Miller i J. Roberts uważali, że perykopa 2 Sm 6 powstała po bitwie opisanej w 2 Sm 5,21–25. Zdaniem J. Willisa rozdziały 1 Sm 1–7 początkowo stanowiły niezależny blok narracyjny, będący rezultatem polemiki, do której doszło pomiędzy uczniami Samuela a domem kapłańskim reprezentowanym przez Helego, Chofniego i Pinchasa. Według A. Campbella wersety 1 Sm 7,1a można potraktować jako wstęp do 2 Sm 6, a historię z Mikal (2 Sm 6,16.20b–23) jako podsumowanie opowiadania o Arce. Wreszcie A. Stirrup widział w perykopie 1 Sm 4,1–7,1 niezależnie istniejącą jednostkę literacką⁹.

Tekst 1 Sm 5,1–12 mógł powstać po sprowadzeniu Arki do Jerozolimy. Stanowiła ona przejaw Bożego błogosławieństwa i aprobaty dla monarchii Dawidowej. Środowiskiem sprzyjającym zachowaniu tych tradycji byłaby wspólnota kustoszy sanktuarium Arki. A. Campbell sugerował połączenie 1 Sm 5,1 z 1 Sm 5,6, a fragment 1 Sm 5,2–5 traktował jako późniejszy dodatek, który został dołączony do pierwotnego tekstu w okresie wygnania babilońskiego. W 1 Sm 5 nie ma wyraźnych dowodów na redakcję deuteronomistyczną¹⁰.

1.4. Forma literacka

Perykopę 1 Sm 5,1–5 rozpoczyna informacja o zdobyciu przez Filistynów trofeum w postaci Arki Przymierza (1 Sm 5,1). Następnie został umieszczony krótki opis instalacji Arki w świątyni Dagona w Aszdodzie (1 Sm 5,2). Dwa ko-

⁸ F. Schicklberger, *Die Ladeerzählung des ersten Samuel-Buches. Eine literaturwissenschaftliche und theologiegeschichtliche Untersuchung*, Würzburg 1973, s. 70, 129–149; J. Lemański, *Opowiadanie o Arce przymierza...*, s. 6–8.

⁹ P. Miller, J. Roberts, *Hand of the Lord...*, s. 9–26, 60; J. Willis, *An Anti-Elide. Narrative Tradition from a Prophetic Circle at the Ramah-Sanctuary*, „Journal of Biblical Literature” 90 (1971) 3, s. 288–308; A. Campbell, *The Ark Narrative...*, s. 6–12; A. Stirrup, „Why Has Yahweh Defeated Us Today Before the Philistines?": *The Question of the Ark Narrative*, „Tyndale Bulletin” 51 (2000), s. 81–100; J. Lemański, *Opowiadanie o Arce przymierza...*, s. 8–9.

¹⁰ A. Campbell, *1 Samuel*, Grand Rapids 2003, s. 75; S. Długoborski, *Sakralne trofea wojenne w świetle tekstów biblijnych*, „Scripta Biblica et Orientalia” 2 (2010), s. 91; R. Klein, *1 Samuel*, Dallas 2002, s. 49.

lejne wersety to raport/relacja o konflikcie oraz konfrontacjach pomiędzy JHWH i filistyńskim bóstwem (1 Sm 5,3–4). Analizowany fragment kończy nota o charakterze etiologicznym, w której wyjaśniono genezę zwyczaju polegającego na tym, że czciciele Dagona podchodzili z szacunkiem do progu świątyni tego bóstwa i nie deptali go (1 Sm 5,5).

L. Rost był zdania, że narracja o Arce (1 Sm 4–6 i 2 Sm 6) stanowiła *hieros logos*, a więc kultyczne opowiadanie, które miało pozytywnie oddziaływać na pielgrzymów nawiedzających Jerozolimę. A. Campbell widział w niej teologiczną refleksję nad dramatem Izraelitów, którzy zostali tymczasowo odrzuceni przez Boga. W takim wypadku celem perykopy 2 Sm 6 było zwiastowanie już zupełnie nowej ery. P. Miller i J. Roberts woleli mówić o narracji o JHWH, gdyż to Jego działanie wśród Izraelitów i Filistynów wysunęło się na pierwszy plan. F. Schicklberger twierdził, że 1 Sm 5 to polemika z asyryjskim bożkiem zarazy o imieniu Nergal-Reszef, którego kult szerzył się w Królestwie Północnym¹¹.

Poniżające postępowanie Filistynów względem Arki Przymierza mogło wzmacniać smutek wśród Izraelitów. Natomiast anegdota o upokorzeniu Dagona miała nieść pocieszenie i przemienić poczucie krzywdy w radość¹². A. Campbell widział w tej scenie ewidentne odwrócenie losu i walkę bogów. Perykopa 1 Sm 5,1–5 nie zawiera żadnej wzmianki o broni lub bitwie. Zestawiono ze sobą symbole dwóch bogów, a kwestia wyższości jednego nad drugim została rozstrzygnięta ponad wszelką wątpliwość. Konfrontacje JHWH z Dagonem miały miejsce w przestrzeni sakralnej i zostały osadzone w kontekście wydarzeń historycznych. A. Campbell uznał, że tekst 1 Sm 5,1–5 można ułożyć między mitami opisującymi bezpośrednią walkę pomiędzy bóstwami a tekstami o demonstracji mocy. Ów biblista był zdania, że walka pomiędzy JHWH a Dagonem to nie tyle opowieść o walce bogów, ile raczej forma raportu. Ten fragment może służyć jako podstawa do opowiadania lub podsumowanie narracji¹³.

1.5. Struktura tekstu

W perykopie 1 Sm 5,1–5 można zaobserwować powtórzenie kluczowych słów: Dagon (×10), świątynia (×2), Arka Boża (×2) i Arka JHWH (×2). Uważany czytelnik tego tekstu dostrzeże również inkluzję, ponieważ rozpoczyna się on i kończy wspomnieniem Aszdodu (1 Sm 5,1.5) oraz świątyni Dagona (1 Sm 5,2.5). Ww. 3–4 mają zbliżoną budowę. Otóż mieszkańcy Aszdodu zbudzili się wczesnym rankiem i zobaczyli, jak Dagon leżał twarzą do ziemi przed

¹¹ R. Gordon, *1 & 2 Samuel*, Sheffield 1998, s. 30–32.

¹² J. Lemański, *Arka Przymierza w dziejach narodu wybranego. Pomiędzy historią a teologią*, Szczecin 2006, s. 83.

¹³ A. Campbell, *1 Samuel*, s. 74–75.

Arkę JHWH. Za pierwszym razem posąg Dagona został podniesiony i ustawiony na swoim miejscu. Za drugim razem było to już niemożliwe do zrealizowania, ponieważ statua Dagona została pozbawiona głowy i rąk. Repetytywny styl umożliwia analizowanie tej prozy narracyjnej tak, jakby była poetycka¹⁴.

Autor artykułu proponuje następującą strukturę perykopy 1 Sm 5,1–5:

- A Arka Boża umieszczona we wnętrzu świątyni Dagona (1 Sm 5,1–2)
  - B Pierwsza konfrontacja JHWH z Dagonem (1 Sm 5,3)
  - B' Druga konfrontacja JHWH z Dagonem (1 Sm 5,4)
  - A' Zwyczaj dotyczący przekraczania progu świątyni Dagona (1 Sm 5,5).
- Bardziej szczegółową strukturę perykopy 1 Sm 5,1–12 zaproponował A. Campbell¹⁵. Na potrzeby niniejszego artykułu zostanie zaprezentowana lekko zmodyfikowana jej część:
- (I) Wstęp: Filistyni przynoszą Arkę do Aszdodu (1 Sm 5,1)
  - (II) Demonstracja wyższości JHWH nad Dagonem (1 Sm 5,2–4)
    - (1) Umieszczenie Arki w świątyni Dagona (1 Sm 5,2)
    - (2) Wydarzenia w świątyni (1 Sm 5,3–4)
      - (A) Dzień pierwszy (1 Sm 5,3)
        - (a) wczesny poranek i pobudka ludzi (1 Sm 5,3aα)
        - (b) pokłon Dagona (1 Sm 5,3aβ)
        - (c) ustawienie posągu Dagona na swoim miejscu (1 Sm 5,3b)
      - (B) Dzień drugi (1 Sm 5,4)
        - (a) wczesny poranek i pobudka ludzi (1 Sm 5,4aα)
        - (b) pokłon Dagona (1 Sm 5,4aβ)
        - (c) brak możliwości ustawienia posągu Dagona na swoim miejscu (1 Sm 5,4aβ)
  - (III) Zakończenie: nota etiologiczna (1 Sm 5,5).

2. Analiza egzegetyczno-teologiczna

W pierwszej części artykułu została zaprezentowana autorska struktura perykopy 1 Sm 5,1–5. Badany fragment został podzielony na mniejsze jednostki tekstowe, które zostaną teraz poddane analizie egzegetyczno-teologicznej.

2.1. Arka Boża umieszczona we wnętrzu świątyni Dagona (1 Sm 5,1–2)

W 1 Sm 5,1 pojawia się wzmianka o Filistynach (*p^elištīm*). Przynależeli oni do tzw. Ludów Morza. Byli ludnością indoeuropejską i pochodzili z Krety

¹⁴ D. Tsumura, *The First Book of Samuel*, Grand Rapids 2007, s. 203.

¹⁵ A. Campbell, *1 Samuel*, s. 71.

(w Am 9,7 występuje nazwa Kaftor). Filistyni, w wyniku najazdu plemion do-ryckich, opuścili Kretę. Niektórzy dotarli do Egiptu i stali się najemnikami w od- działach faraona. Inni natomiast osiedlili się w południowej części Kanaanu, po- między Egiptem i potokiem Jarkon. Do tego wydarzenia doszło ok. 1200 r. przed Chr. i było gwałtowne, o czym świadczą badania archeologiczne. Z czasem, gdy osłabły wpływy egipskie, Filistyni zaczęli kontrolować wybrzeże i zorganizowali się wokół pięciu miast (pentapolis). Były to: Gat, Gaza, Aszdod, Ekron i Aszke- lon (Joz 13,3). Filistyni potrafili wytapiać żelazo, z którego wytwarzali narzędzia i broń. Nie można zapomnieć o ich doskonałej organizacji militarnej, udoskona- lonych metodach walki i dobrym uzbrojeniu. To wszystko w szybkim czasie za- pewniło im dominację. W odnalezionych fragmentach ceramiki można dostrzec element egejski oraz wpływ egipski. Z Filistynami kojarzą się również gliniane trumny antropoidalne (nawiązywały do kształtu ludzkiego ciała). Warto zazna- czyć, że Filistyni wiele przejęli od Kananejczyków, np. lokalne bóstwa (Dagon i Asztarte), elementy kultu i styl dekoracji ceramiki¹⁶.

Izraelici wiele razy toczyli walki z Filistynami. Do jednej z nich doszło pod Eben-Haezer (kamień pomocy), które znajdowało się ok. 6 km na południe od Gilgal. To właśnie tam Filistyni pokonali swoich przeciwników i zabrali ze sobą Arkę. W 1 Sm 5,1.2 została ona nazwana *'ārôn hā'ēlōhîm* (Arka Boża). Natomiast w 1 Sm 5,3.4 występuje termin *'ārôn jhwh* (Arka JHWH). W tradycji deuteronomicznej zazwyczaj pojawia się formuła *'ārôn b'ērît* (Arka Przymierza; np. Pwt 10,8), a w tradycji kapłańskiej — *'ārôn hā'ēdut*, czyli Arka Świadcstwa (np. Lb 4,5). W Wj 37,1–5 można przeczytać, że twórcą Arki był niejaki Besa- leel i że powstała ona zgodnie z Bożym zamysłem. Liczyła 2,5 łokcia długości (131,25 cm), 1,5 łokcia szerokości (78,75 cm) i 1,5 łokcia wysokości (78,75 cm). Arkę wykonano z drewna akacjowego. Była ona pokryta złotem i ozdobiona zło- tymi wieńcami. Stała na czterech krótkich nóżkach. Arkę przenoszono z miej- sca na miejsce przy użyciu drążków o długości 20 łokci. Wykonano je również z drewna akacjowego, były pokryte złotem i przechodziły przez cztery złote pier- ścienie (Wj 25,10–16). Elementem składowym Arki była również złota pokry- wa — przeblągania (*kappōret*), na której znajdowały się dwa cheruby. Były one zwrócone do siebie twarzami, a swoimi skrzydłami zakrywały Arkę (Wj 25,17–22). Arka Przymierza była symbolem Bożej obecności wśród ludu (1 Sm 4,7). Traktowano ją jako tron (1 Sm 4,4) lub podnózek JHWH (1 Krn 28,2). Wewnątrz Arki znajdowały się następujące przedmioty: złote naczynie z manną (Wj 16,33–34), dwie kamienne tablice z Dekalogiem (Wj 25,16) i laska Aarona (Lb 17,25).

¹⁶ W. Chrostowski, *Czyja Ziemia Święta — panorama historyczna*, „Collectanea Theologi- ca” 74 (2004) 2, s. 18–20; N. Mendeki, *Filistyni, Aramejczycy i Kananejczycy w drugiej połowie drugiego tysiąclecia przed Chr.*, „Collectanea Theologica” 56 (1986) 3, s. 43–44; F. Tryl, *Kryzys roku 1200 przed Chrystusem — Ludy Morza — Filistyni*, „Zeszyty Naukowe KUL” 47 (2004) 4, s. 88–94.

Można powiedzieć, że Arka Przymierza przypominała przenośne sanktuaria, które znano w Egipcie, Kanaanie i Mezopotamii. Teksty z Ugarit wspominają namiot z posągami bóstw. Natomiast wśród Arabów takie przenośne sanktuarium nazywało się *kaba*. Zawierało ono dwa kamienie, które zabierano na pole walki i które służyły do przepowiadania¹⁷.

Po bitwie pod Eben-Haezer Arka Boża — jako trofeum wojenne — trafiła do Aszdodu. Było to jedno z głównych miast filistyńskich, które znajdowało się pomiędzy Jafą a Gazą i było oddalone o 5 km od Morza Śródziemnego. Wzmiankowały już o nim teksty ugaryckie. Aszdod zaślęnęło z handlu i świątyni Dagona, która uległa zniszczeniu ok. 150 r. przed Chr., czyli w czasach machabejskich (1 Mch 10,83–84; 11,4)¹⁸. Imię tego bóstwa łączono z rdzeniem *dgn* (burza, deszcz) lub słowami: *dāg* (ryba) i *dāgān* (zboże). Z wyglądu Dagon mógł przypominać człowieka i rybę. Prawdopodobnie miał brodatą twarz i ludzki tułów oraz ogon w miejsce nóg. Wraz z Dagonem czczono żeńskie bóstwo o imieniu Atargatis, pół kobietę, pół rybę, której świątynia została wspomniana w 2 Mch 12,26. Niektórzy uczeni twierdzą, że wizerunek Dagona znajduje się na płaskorzeźbie z Khorsabad. Można na niej dostrzec mężczyznę z brodą i królewską koroną z kłami słoni, który kąpie się w morzu. Nie posiada on nóg, lecz rybi ogon. Mężczyzna ma uniesioną jedną rękę, co może obrazować jego zdumienie lub przerażenie. W jego pobliżu widać ryby, kraby i inne wodne zwierzęta. W tym wypadku Dagon byłby ukazany jako bóg płodności (jej symbolem były przecież ryby) i żywotności, zapewniający dobra ziemskie. Był uważany za ojca boga burzy — Baal Haddu. Świątynie Dagona znajdowały się m.in. w Ebla, Mari i Ugarit. W Kanaanie był on czczony jeszcze przed pojawieniem się tam Izraelitów. W górnej Mezopotamii oddawano mu kult jako bogu ziemi i ziarna. Filistyni, gdy zaczęli uprawiać ziemię, mogli dostosować czczonego przez siebie boga ryb do semickiego bóstwa Dagona¹⁹.

¹⁷ D. Bartoszewicz, *Ośrodki kultu starotestamentalnego*, w: *Pan tam jest. Jego Magnificencji Ks. Prof. Ryszardowi Rumiankowi in memoriam*, red. Z. Godlewski, Warszawa 2011, s. 125–128; M. Filipiak, *Arka Przymierza i Namiot Spotkania — najstarsza świątynia Starego Testamentu*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 1 (1972), s. 211–219; J. Klinkowski, *Zaginięcie Arki Przymierza w świetle tekstów biblijnych i tradycji*, „Perspectiva” 7 (2008) 2, s. 103–109; tenże, *Arka Przymierza. Od Synaju do Aksum*, Wrocław 2010, s. 7–16; A. Mozgól, *Arka Przymierza*, w: *Życie religijne w Biblii*, red. G. Witaszek, Lublin 1999, s. 37–48; tenże, *Teologia Arki Przymierza w Psalmach i w tradycji prorockiej (Ps 132; Jr 3,14–18; 2 Mch 2,1–8)*, Katowice 2003, s. 21–31; R. Rumianek, *Znaki świętości Jerozolimy*, w: „Pan moją mocą i pieśnią” (Ps 118,14). *Prace dedykowane Ks. Prof. Tadeuszowi Brzegowemu w 65. rocznicę urodzin*, red. S. Koperek, Kraków 2006, s. 221–222.

¹⁸ J. Walton, V. Matthews, M. Chavalas, *Komentarz historyczno-kulturowy do Starego Testamentu*, red. wyd. pol. W. Chrostowski, tłum. Z. Kościuk, Warszawa 2014, s. 313.

¹⁹ B. Arnold, *1 & 2 Samuel*, Grand Rapids 2003, s. 117; E. Dąbrowski, *Religia Kananejczyków i Fenicjan*, w: *Religie świata*, red. E. Dąbrowski, Warszawa 1957, s. 194; C. Keil, F. Delitzsch,

To właśnie w świątyni Dagona Filistyni umieścili Arkę Bożą. Niedaleko²⁰ siebie stanęli: JHWH (identyfikowany przez Filistynów z Arką) i Dagon. Filistyni byli przekonani o potędze i wyższości swojego bóstwa. Najprawdopodobniej posąg Dagona zajmował centralne miejsce lub stał na podwyższeniu w miejscu świętym, które znajdowało się w świątyni filistyńskiej²¹. Z kolei Arka Boża, która trafiła w ręce Filistynów, jawiła się im jako trofeum wojenne²². W starożytności łupy składano bogom w ofierze dziękczynnej za okazaną pomoc na polu walki. To właśnie dlatego zbroja Saula trafiła do świątyni Asztarty (1 Sm 31,10), a miecz Goliata — do Przybytku w Nob (1 Sm 21,9–10). W mniemaniu Filistynów wojska potężniejszego boga pokonały pod Eben-Hazer armię słabszego Boga. Filistyni uważali, że Bóg Izraelitów został zwyciężony na polu bitwy, dlatego też należało Go zabrać do świątyni Dagona oraz uczynić z Niego więźnia i sługę²³. Czciociele Dagona wiedzieli, że niegdyś JHWH okazał swoją potęgę w Egipcie (1 Sm 4,8). Teraz jednak mylnie sądzą, że skoro pokonali nieprzyjaciół i zabrali Arkę do niewoli, to też sprawują pełną kontrolę nad Bogiem Izraela.

Joshua, Judges, Ruth, 1 & 2 Samuel, Peabody 1996, s. 401; G. Robinson, *Let Us Be Like the Nations: A Commentary on the Books of 1 and 2 Samuel*, Grand Rapids–Edinburgh 1993, s. 34; H. Spence-Jones, *The Pulpit Commentary: 1 Samuel*, Bellingham 2004, s. 101–102; W. Tyloch, *Religie Fenicji i Syrii*, w: *Zarys dziejów religii*, red. J. Keller, Warszawa 1986, s. 330–331.

²⁰ Filistyni umieścili Arkę Bożą obok (*'ēšēl*) posągu Dagona. To słowo można również przetłumaczyć jako: niedaleko, blisko, przy. W 1 Sm 5,2 nie został użyty termin *lipnē* (przed, wobec, w obecności). Rabbi Jonatan był zdania, że Filistyni oddali cześć JHWH dzięki umieszczeniu Arki obok Dagona. Z kolei rabbi Symeon postrzegał to jako oznakę poddania się i oddania czci przez pokonanego. Zob. A. Campbell, *1 Samuel*, s. 72.

²¹ J. Walton, V. Matthews, M. Chavalas, *Komentarz historyczno-kulturowy...*, s. 313.

²² W starożytności czymś powszechnym było zabieranie posągów obcych bóstw z pola bitwy, np. Haneńczycy w XVII w. przed Chr. uprowadzili z Babilonu statuetkę Marduka. W XIII w. przed Chr. uczynili to Elamici, a w VII w. przed Chr. — Asyryjczycy. W XI w. przed Chr. Suteńczycy zabrali z Sippar posąg Szamasza. W Iz 46,1–2 prorok zapowiedział niewolę bogów Babilonu. Motyw konfiskaty bożków przegranej armii spotykamy również w innych tekstach biblijnych, np. 2 Sm 5,21; Jr 48,7; 49,3; Dn 11,8. Zob. S. Długoborski, *Sakralne trofea wojenne...*, s. 83–85, 88; G. Hentschel, *1 Samuel*, w: *Die Neue Echter Bibel. Kommentar zum Alten Testament mit der Einheitsübersetzung*, hrsg. v. J. Plöger, J. Schreiner, Würzburg 1994, s. 64; J. Walton, V. Matthews, M. Chavalas, *Komentarz historyczno-kulturowy...*, s. 313.

²³ W tym miejscu warto wspomnieć historię opisaną w Sdz 16,22–31. Samson dostał się do niewoli filistyńskiej. Któregoś dnia Filistyni zebrali się, aby złożyć ofiary ku czci swego bóstwa — Dagona. Dziękowali mu za to, że wydał w ich ręce Samsona, który był ich wrogiem, pustoszył ich kraj i zabijał ich rodaków. Obcięte włosy na głowie więźnia zaczęły odrastać i dlatego Samson znów powrócił do swojej wcześniejszej krzepy. Kiedy oparł się o dwie kolumny, które podtrzymywały dom, ten runął na wszystkich Filistynów, którzy w nim byli. Tego dnia Samson pozabijał więcej wrogów niż w czasie całego swojego życia. Jednak również on zginął pod gruzami zawalonego budynku.

2.2. Pierwsza konfrontacja JHWH z Dagonem (1 Sm 5,3)

Dotychczasowa pasywność Arki wynikała z braku należytej wiary u Izraelitów i ich duchowych przewodników. Zwrot akcji nastąpił w świątyni Dagona w Aszdodzie. Prawdopodobnie do pierwszej konfrontacji pomiędzy JHWH i filistyńskim bóstwem doszło w nocy. Warto przypomnieć, że sąd nad bogami Egiptu też odbył się w nocy (Wj 12,12). Mieszkańcy Aszdodu wstali wcześniej rano (*wajjaškimû 'ašdôdîm mimmoħôrât* — i nazajutrz wstali wcześniej mieszkańcy Aszdodu). Być może ta poranna pobudka była podyktowana jakimiś czynnościami religijnymi, do których miało dojść w świątyni Dagona²⁴. Ten fragment zawiera pewnego rodzaju ironię narracyjną — mieszkańcy Aszdodu wstali, a Dagon leżał. W tym miejscu w Septuagincie napotykamy na dodatek: „[Nazajutrz Azotyjczyzy wstali rano] i weszli do domu Dagona. Patrzą, a tu...”²⁵.

Wchodzącym do świątyni Dagona ukazał się następujący widok: *dāgôn nōpēl l'pānāw 'aršā^h lipnē 'ārôn jhwh* (Dagon leżał twarzą swą do ziemi przed Arką JHWH). Świątynie z tego okresu (np. w Tell Qasile) zawierały miejsce najświętsze, w którym na schodkowej i wzniesionej platformie był umieszczany wizerunek boga²⁶. Podobnie mogło być i w świątyni Dagona w Aszdodzie. W takim wypadku mielibyśmy do czynienia z zejściem Dagona z piedestału i przyjęciem pozycji leżącej przed (*lipnē*) Arką symbolizującą obecność JHWH.

W Piśmie Świętym padanie na twarz było przejawem: hołdu, czci, szacunku, zachwytu, uwielbienia, wiary, wielkiego uniżenia i upokorzenia, poddania się, posłuszeństwa oraz błagania. Taka postawa nie była obca m.in. Abrahamowi (Rdz 17,3), Hiobowi (Hi 1,20), Jozuemu (Joz 5,14; 7,6), Izraelitom (2 Krn 7,3) oraz Ezechielowi (Ez 1,28). Również przed Jezusem ludzie padali na twarz (np. Mędrcy ze Wschodu w Mt 2,11; trędowaty w Mt 8,2; kobieta kananejska w Mt 15,25; uczniowie w Mt 14,33 i opętany w Łk 8,28). Ale ta postawa mogła się także wiązać z doświadczanym lękiem, np. Lb 22,31 (Balaam); Sdz 13,20 (Manoach i jego żona); 1 Krl 18,39 (Izraelici); Dn 8,17 (Daniel) oraz Ap 1,17 (Jan)²⁷.

²⁴ A. Clarke, *Clarke's Commentary: First Samuel* (electronic ed.), Albany 1999, 1 Sm 5,3.

²⁵ *Septuaginta, czyli Biblia Starego Testamentu wraz z księgami deuterokanonicznymi i apokryfami*, przekład i oprac. R. Popowski, Warszawa 2014, s. 375.

²⁶ J. Smith, *1 & 2 Samuel*, Joplin 2000, s. 93.

²⁷ L. Ryken, J. Wilhoit, T. Longman, *Padać na twarz*, w: *Słownik symboliki biblijnej*, red. oryg. L. Ryken, J. Wilhoit, T. Longman, red. wyd. pol. W. Chrostowski, tłum. Z. Kościuk, Warszawa 2003, s. 669. W apokryfie *Ewangelia arabska Jana* (EwJ) czytamy, że narodzinom Jezusa z Dziewicy Maryi towarzyszyły niezwykle znaki. Otóż na całym świecie zaczęły upadać posągi obcych bożków. Iblis (książe szatanów) nie był w stanie zapanować nad tą sytuacją. Gdy podnosił jakiś posąg, to w tym samym czasie upadał inny. Szatani zaczęli pytać Iblisa: „Panie nasz, jaka to klęska w naszą moc uderzyła? Kto się na świecie narodził i spowodował upadek naszego państwa?”. Natomiast pobytowi Jezusa w Egipcie, dokąd Święta Rodzina uciekła przed Herodem, towarzyszył upadek posągów w świątyniach w 'Ain Szams (Heliopolis). Zostały one zbudowane przez czarowników (Jamasa i Jamirasa) w celu

Upadnięcie Dagona twarzą do ziemi świadczyło o wyższości, potędze, triumfie, chwale, mocy i majestacie JHWH. Bóg Izraela dał do zrozumienia, że nie został pokonany. Dagon przyjął postawę adoracji, oddał Bogu Izraela cześć, upokorzył się przed Nim i uznał swoją niższą pozycję. Świętość JHWH powaliła bóstwo filistyńskie na ziemię (Kpł 19,2). Warto w tym miejscu odwołać się do pytania retorycznego zawartego w 1 Sm 6,20: „Któż zdoła stanąć przed obliczem Pana, przed tym Bogiem świętym?”²⁸.

Być może mieszkańcy Aszdodu, kiedy weszli do świątyni i zobaczyli posąg Dagona leżący twarzą do ziemi przed Arką Bożą, myśleli, że do upadku figury doszło w sposób przypadkowy²⁹. Postanowili zatem podnieść posąg swojego bóstwa i umieścić na dawnym miejscu. Ta sytuacja uzmysławia, że Dagon był słabym bogiem, skoro potrzebował pomocy swoich czcicieli i nie był w stanie wstać z ziemi o własnych siłach. Bożki pogańskie były wytworem rąk ludzkich. Choć były pokryte złotem i srebrem, to jednak nie było w nich ducha. Nie mogły też nikomu zaszkodzić ani czynić dobra. Nie potrafiły mówić, nie widziały, nie słyszały, nie czuły zapachu, niczego nie dotykały i nie chodziły (stąd trzeba je było nosić). Krótko mówiąc — nie istniały. W Księdze proroka Jeremiasza zostały przyrównane do polnych strachów na ptaki (Jr 10,5; zob. Ha 2,19; Ps 115,1–8). Co innego JHWH, którego suwerenne decyzje wpływały nie tylko na losy Izraelitów, lecz także innych ludów, np. w Septuagincie (bezpośrednio po 1 Sm 5,3) czytamy, że ręka JHWH zaciążyła nad Filistynami oraz nękała ich i chłostała „po tyłkach”³⁰.

2.3. Druga konfrontacja JHWH z Dagonem (1 Sm 5,4)

Dwie potyczki w świątyni w Aszdodzie stanowią przeciwwagę do dwóch bitew pod Eben-Haezer, które zakończyły się klęską Izraelitów (1 Sm 4,1–2.10–11). Prawdopodobnie do drugiej konfrontacji JHWH z Dagonem również doszło w nocy. Wczesnym rankiem Filistyni zauważyli, że ich bóstwo znów leżało na ziemi przed Arką³¹. Jednak tym razem Dagon miał odciętą głowę (*rō š*). O tym, jak ważnymi częściami ciała były: głowa, ręce i stopy, może świadczyć pewna

---

szerzenia bezbożności wśród mieszkańców kraju. Posągi bożków się potłukły, a świątynie rozpadły do fundamentów. Podobne motywy spotykamy w *Ewangelii Pseudo-Mateusza* (PsMt 23) i *Ewangelii Dzieciństwa Arabskiej* (EwDzArab 10–12). Zob. *Ewangelia arabska Jana*, przekład i oprac. M. Starowieyski, w: *Apokryfy Nowego Testamentu. Ewangelie apokryficzne (Fragmenty. Narodzenie i dzieciństwo Maryi i Jezusa)*, t. I/1, red. M. Starowieyski, Kraków 2020, s. 232–233, 239, 315, 410–411.

²⁸ A. Mozgol, *Arka Przymierza*, s. 53–54.

²⁹ A. Campbell, *1 Samuel*, s. 73.

³⁰ *Septuaginta...*, s. 375.

³¹ Warto w tym miejscu wspomnieć chociażby Goliata, który po trafieniu kamieniem w czoło upadł twarzą na ziemię (1 Sm 17,49) lub posągi bożków babilońskich, które spadły i uległy zniszczeniu (Iz 21,9).

chetycka modlitwa, w której pojawia się wzmianka o posągu króla. Jego ręce, stopy i głowa miały być wykonane ze złota, a pozostałe części ciała — ze srebra. Figury bogów były dekorowane szatami, które jednak nie zakrywały głowy i rąk³².

W starożytności, podczas bitew, często atakowano głowę wroga (Ps 140,8) i ją odcinano. Odcięte głowy traktowano jako trofea wojenne i świadczyły one o śmierci rywali. Taki los spotkał np. Filistyna Goliata, którego głowę sprowadzono do Jerozolimy (1 Sm 17,51.54), Saula, którego czaszkę przytwierdzono w świątyni Dagona (1 Sm 31,9; 1 Krn 10,10), czy Nikanora (1 Mch 7,47). Teksty z Ugarit podają, że walcząca bogini Anat miała zawieszoną na plecach głowy nieprzyjaciół, a ich dłonie przymocowane do pasa³³.

W wyniku drugiej konfrontacji JHWH z Dagonem głowa tego filistyńskiego bóstwa została odcięta. Warto zauważyć, że w tekście hebrajskim występuje czasownik *kārat*, który ewidentnie wskazuje na przecięcie, a nie na oderwanie w wyniku upadku. Odcięcie głowy Dagona oznaczało jego egzekucję i śmierć. Bóstwo filistyńskie stało się niezdolne do myślenia³⁴. W tekście biblijnym została zastosowana ironia. Oto bowiem Dagon, głowa panteonu bóstw filistyńskich, stracił głowę. To wydarzenie stało się kolejnym przejawem wyższości JHWH i zdecydowanej klęski Dagona.

Nie tylko głowa Dagona została odcięta, ale stało się to również z jego rękami. Ich także dotyczy czasownik *kārat*. Ręka to nie tylko część ciała, ale też symbol: aktywności („dzieło rąk”), opieki („być w rękach Boga/bogów”), błogosławieństwa („kłaść ręce”) oraz siły, władzy i dominacji („wpaść w czyjeś ręce”). W Piśmie Świętym sformułowanie „ręce JHWH” przywołało na myśl siłę i moc Boga, które przejawiały się m.in. w dziele stworzenia (Ps 8,7; 95,5; Iz 45,11–12) i wyzwolenia Izraelitów z Egiptu (Wj 7,4; 13,3). Motyw „rąk JHWH” wskazywał też na: Bożą dobroć, pomoc i opiekę względem człowieka (Ezd 7,9; 1 Krl 18,46; Ps 37,24; Iz 59,1), karanie (Ps 21,9), towarzyszenie prorokom (2 Krl 3,15) oraz przekazywanie różnych przepisów (1 Krn 28,19)³⁵.

³² J. Walton, V. Matthews, M. Chavalas, *Komentarz historyczno-kulturowy...*, s. 314; J.D. Watson, *Słowo hebrajskie na każdy dzień roku. Inspiracje ze Starego Testamentu*, tłum. A. Czwojdrak, Warszawa 2017, s. 351.

³³ R. Klein, *1 Samuel*, s. 50. W Protoewangelii symbolem zdecydowanej klęski było zmiążdżenie głowy węża (Rdz 3,15).

³⁴ R. Bergen, *1, 2 Samuel*, Nashville 2001, s. 97; A. Campbell, *1 Samuel*, s. 73; A. Campbell, M. O'Brien, *Pierwsza i Druga Księga...*, s. 488; J. Smith, *1 & 2 Samuel*, s. 93. Warto zauważyć, że bóstwa filistyńskie nie orientowały się w aktualnych wydarzeniach. W 1 Sm 31,9 oraz 1 Krn 10,9 czytamy, że Filistyni poinformowali swoich bogów o zwycięstwie nad wrogami. Zob. L. Ryken, J. Wilhoit, T. Longman, *Filistyn*, w: *Słownik symboliki biblijnej*, red. oryg. L. Ryken, J. Wilhoit, T. Longman, red. wyd. pol. W. Chrostowski, tłum. Z. Kościuk, Warszawa 2003, s. 202.

³⁵ G. Szamocki, *Palec to Boży (Wj 8,15ab). Dlaczego palec a nie ręka?*, „Studia Gdańskie” 15–16 (2002–2003), s. 6–7; J.D. Watson, *Słowo greckie na każdy dzień roku. Inspiracje z Nowego Testamentu*, tłum. W. Tasak, Warszawa 2017, s. 373; tenże, *Słowo hebrajskie...*, s. 350.

W starożytności powszechną praktyką było okaleczanie swoich wrogów i czynienie z nich ludzi bezsilnych (np. historia Adoni-Bezeka z Sdz 1,5–7) lub odcinanie ręki zabitemu rywalowi (np. Sdz 8,6). Odcięte ręce pozwalały ustalić liczbę poległych nieprzyjaciół. Taki motyw często widniał na egipskich pomnikach³⁶. Również dłonie Dagona zostały odcięte. Był to kolejny przejaw upokorzenia Dagona — został pozbawiony rąk, a więc symbolu siły i działania/aktywności.

W narracji o Arce czytelnik napotyka na pewnego rodzaju kontrast. Otóż w 1 Sm 4,3–9 JHWH wprawił Filistynów w przerażenie. Jednak dwie bitwy pod Eben-Haezer zakończyły się klęską Izraelitów i przekonaniem o tym, że ręka Dagona okazała się jednak silniejsza (1 Sm 4,1b–2.10–11). W 1 Sm 5,1–5 dawny zwycięzca (Dagon) został upokorzony i musiał uznać wyższość JHWH. Leżenie na ziemi było symbolem uniżenia i postawą kogoś, kto został ciężko pobity. Bóstwo filistyńskie dodatkowo straciło głowę i ręce. Nie cieszyło się zatem łaskawością ze strony Boga Izraela. Ręka JHWH zaciążyła nie tylko nad Dagonem, lecz także nad jego czcicielami (1 Sm 5,6.7.9.11; 6,3.5.9). W tym miejscu można nawiązać do Ps 118,15: „Prawica Pana wysoko wzniesiona, prawica Pańska moc okazuje”. Perykopa 1 Sm 5,1–5 ukazuje, jak silna musiała być ręka JHWH, skoro odcięła dłonie Dagonowi. W rękach Boga Izraela jest historia świata, w której objawia On swą moc i siłę³⁷.

Dagon, po odcięciu głowy i rąk, został zredukowany do korpusu/kikutu³⁸. Ta sytuacja była również przejawem jego upokorzenia. Niektórzy badacze są zdania, że Dagon — od bioder w dół — przypominał rybę, a zatem posiadał płetwę ogonową. H. Spence-Jones stwierdził nawet, że Dagon leżał przed Arką Bożą w prawdziwej brzydocie, jak jakaś zdeformowana ryba³⁹.

2.4. Zwyczaj dotyczący przekraczania progu świątyni Dagona (1 Sm 5,5)

Kolejnym przejawem upokorzenia Dagona, który często umyka czytelnikom tego tekstu, było umieszczenie jego rąk na progu. Z jednej strony progi świątyni były traktowane z wielkim szacunkiem, ponieważ stanowiły granicę pomiędzy sacrum a profanum. Z drugiej strony wierzono, że mieszkają tam niebezpieczne złe duchy. Próg (*mīptān*), o którym mowa w 1 Sm 5,4–5, mógł być częścią głównych drzwi prowadzących do świątyni Dagona lub znajdować się przy wejściu do wewnętrznej komnaty, w której stał posąg filistyńskiego bóstwa. Zazwyczaj pro-

³⁶ J. Walton, V. Matthews, M. Chavalas, *Komentarz historyczno-kulturowy...*, s. 277.

³⁷ A. Campbell, *1 Samuel*, s. 73; R. Klein, *1 Samuel*, s. 50–52; A. Mozgol, *Arka Przymierza*, s. 53–54; D. Tsumura, *The First Book of Samuel*, s. 205.

³⁸ R. Klein, *1 Samuel*, s. 50; A. Mozgol, *Arka Przymierza*, s. 53; J. Smith, *1 & 2 Samuel*, s. 93.

³⁹ H. Spence-Jones, *The Pulpit Commentary...*, s. 102.

gi były wykonane z jednego bloku kamienia (choć zdarzały się też progi drewniane) i nieco wystawały ponad poziom podłogi. Niektórzy badacze twierdzą, że słowo *mīptān* wskazywało nie tyle na próg, ile na podium, na którym ulokowane było bóstwo. G. Hentschel stwierdził, że świątynia Dagona w Aszdodzie wcale nie musiała być duża, skoro fragmenty posągu Dagona spadły na próg⁴⁰.

Poniżenie Dagona bywa zestawiane z perykopą Sdz 19,22–27, w której została opisana straszliwa zbrodnia, jakiej dopuścili się mieszkańcy Gibe'a względem małżonki pewnego lewity. Kobieta była gwałcona przez Beniaminitów przez całą noc i to doprowadziło do jej śmierci. Rano lewita zauważył, jak jego żona leżała przed domem, a jej ręce były umieszczone na progu. Wierzono, że mieszkają tam różne duchy⁴¹. Być może kobieta szukała na progu azylu, jak chociażby ludzie, którzy podchodzili do ołtarza i dotykali jego rogów (1 Krł 1,50; 2,28). Tak samo mogło być w przypadku przerażonego Dagona. R. Klein stwierdził, że filistyńskie bóstwo mogło szukać na progu swojej świątyni pomocy. Nie znalazło jej jednak, o czym świadczyły jego odcięte ręce i głowa⁴². Z kolei H. Spence-Jones uważał, że fragmenty posągu Dagona zostały z pogardą umieszczone na progu, czyli w miejscu, po którym ludzie deptają stopami⁴³.

Kapłani i czciciele Dagona, na znak szacunku do miejsca, gdzie leżały fragmenty posągu bóstwa, nie deptali progu świątyni w Aszdodzie (1 Sm 5,5), lecz — jak podaje Septuaginta — przestępowali przez niego⁴⁴. Passus, opisujący genezę takiej praktyki, można śmiało zaliczyć do etiologii. Filistyni — zachowując ów religijny zwyczaj — utrwalali hańbę, która dotknęła zarówno Dagona, jak i ich samych. Ta praktyka była również znana w Izraelu, o czym świadczy So 1,9. Być może jacyś Izraelici przyjęli bałwochwalczy kult Dagona i w taki właśnie sposób należałoby rozumieć ten passus. Co ciekawe, w So 1,10 pojawia się wzmianka o Bramie Rybnej (*ša'ar haddāgīm*). Nie wiadomo jednak, czy ma to jakiś związek z kultem Dagona⁴⁵.

⁴⁰ G. Hentschel, *1 Samuel*, s. 64; R. Omanson, J. Ellington, *A Handbook on the First Book of Samuel*, New York 2001, s. 124; J. Smith, *1 & 2 Samuel*, s. 93–94; J. Walton, V. Matthews, M. Chavalas, *Komentarz historyczno-kulturowy...*, s. 314.

⁴¹ W starożytności wierzono, że przed drzwiami czyhały demony. Nadejście progu umożliwiała im wejście do środka. Ludzie byli przekonani również o tym, że pod progiem mieszkają duchy. Gdy zatem człowiek — przy wchodzeniu lub wychodzeniu z domu — nastąpił na próg, to tym samym naciskał na głowę duchów i drażnił je. Mogły one wtedy wyrzucić zło winowajcy. Z tego też powodu ludzie unikali deptania progów. Zob. R. Klein, *1 Samuel*, s. 50; J. Walton, V. Matthews, M. Chavalas, *Komentarz historyczno-kulturowy...*, s. 314.

⁴² R. Klein, *1 Samuel*, s. 50.

⁴³ H. Spence-Jones, *The Pulpit Commentary...*, s. 102.

⁴⁴ *Septuaginta...*, s. 375.

⁴⁵ A. Clarke, *Clarke's Commentary...*, 1 Sm 5,5; G. Robinson, *Let Us Be...*, s. 35.

Podsumowanie

W artykule została przeanalizowana perykopa 1 Sm 5,1–5. Autor zaproponował następującą strukturę badanego fragmentu: A — Arka Boża przekracza próg świątyni Dagona (1 Sm 5,1–2); B — pierwsza konfrontacja JHWH z Dagonem (1 Sm 5,3); B' — druga konfrontacja JHWH z Dagonem (1 Sm 5,4); A' — zwyczaj dotyczący przekraczania progu świątyni Dagona (1 Sm 5,5). Centralne miejsce tego opowiadania zajmują starcia, do których doszło w Aszdodzie pomiędzy JHWH (Jego obecność symbolizowała Arka Przymierza) i filistyńskim bóstwem. Bóg Izraela aż dwukrotnie pokonał Dagona, co stanowiło ewidentną przeciwwagę do dwukrotnej porażki ludu wybranego pod Eben-Haezer. Co ciekawe, do zwycięstwa JHWH doszło w świątyni Dagona, czyli na terytorium filistyńskim. Tak jak niegdyś Bóg Izraela dokonał sądu nad bogami Egiptu (Wj 12,12), tak w Aszdodzie — bez najmniejszego wysiłku — objawił swą wyższość nad Dagonem. Potwierdzili to nawet filistyńscy kapłani i wróżbici (1 Sm 6,6)⁴⁶.

Poniżanie Dagona było wieloetapowe: (1) zejście z piedestału; (2) leżenie twarzą do ziemi przed Arką JHWH; (3) podniesienie posągu Dagona przez jego czcicieli i umieszczenie go na pierwotnym miejscu; (4) ponowne zejście z piedestału; (5) powtórne leżenie na ziemi przed Arką JHWH; (6) odcięta głowa; (7) odcięte ręce; (8) posąg Dagona zredukowany do kikuta (być może był to rybi ogon); (9) ręce Dagona spoczywające na progu świątyni. Można zatem mówić o pewnej gradacji skutków konfrontacji JHWH z filistyńskim bóstwem. Na samym początku świadkiem upokorzenia Dagona (prostracja przed Arką) był wyłącznie Bóg Izraela. Następnie do grona świadków tego wydarzenia dołączyli czciciele Dagona, którzy musieli podnieść go z ziemi, gdyż nie był w stanie tego uczynić o własnych siłach. Lektor 1 Sm 5,1–5 dowiadyuje się, że na koniec posąg filistyńskiego bóstwa już nie tylko leżał przed Arką, lecz został też pozbawiony głowy i rąk, co świadczyło o definitywnej klęsce Dagona. Uważny czytelnik analizowanej perykopy zauważy, że w tekście hebrajskim został użyty czasownik *kārat*, który świadczy o odcięciu poszczególnych części ciała, a nie o oderwaniu ich na skutek upadku. Całe to zajście trafnie podsumował Józef Flawiusz, który w *Wojnie żydowskiej* (V 384–385) zanotował, że Dagon gorzko wzdychał, gdy Filistyni sprowadzili na jego terytorium Arkę Przymierza. Później gorzko wzdychali również sami rabusie, gdy w ich intymnych miejscach pojawiły się wrzody i gdy razem z pożywieniem wypływały im wnętrzności. Konfrontacje JHWH z Filistynami (1 Sm 5,6–12) mogą stanowić materię dalszych dociekań naukowych.

W perykopie 1 Sm 5,1–5 Dagon dał się poznać jako fałszywe i bezsilne bóstwo, które zostało poniżone przed Arką i wobec swoich czcicieli. Natomiast JHWH objawił się jako Bóg prawdziwy i wszechpotężny. Dał do zrozumienia, że

⁴⁶ R. Gordon, *1 & 2 Samuel*, s. 36.

oprócz Niego żaden inny bóg nie istnieje, a wszelkie pogańskie bożki są tworem rąk ludzkich (Mdr 13,10–19; 14,1–21; Iz 40,20; 42,8; 44,17). Jego przykazanie: *lō' jihjeh-lēkā 'ēlōhīm 'āḥērīm 'al-pānāja* („Nie będziesz miał cudzych bogów obok Mnie”) widniało na jednej z kamiennych tablic umieszczonych we wnętrzu Arki Przymierza, która symbolizowała obecność JHWH i przed którą kłaniał się Dagon. Historia konfrontacji JHWH z Dagonem była niezwykle ważna dla Izraelitów, ponieważ zachęcała ich do wierności jednemu Bogu oraz miała dodawać otuchy w trudnych czasach.

Bibliografia

- Arnold B., *1 & 2 Samuel*, Grand Rapids 2003.
- Bartoszewicz D., *Ośrodki kultu starotestamentalnego*, w: *Pan tam jest. Jego Magnificencji Ks. Prof. Ryszardowi Rumiankowi in memoriam*, red. Z. Godlewski, Warszawa 2011, s. 117–144.
- Bergen R., *1, 2 Samuel*, Nashville 2001.
- Campbell A., *The Ark Narrative (1 Sam 4–6; 2 Sam 6): A Form-Critical and Traditio-Historical Study*, Missoula 1975.
- Campbell A., *1 Samuel*, Grand Rapids 2003.
- Campbell A., O'Brien M., *Pierwsza i Druga Księga Samuela*, w: *Międzynarodowy Komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. oryg. W.R. Farmer i in., red. wyd. pol. W. Chrostowski i in., tłum. T. Mieszkowski, Warszawa 2000, s. 477–513.
- Chrostowski W., *Czyja Ziemia Święta — panorama historyczna*, „Collectanea Theologica” 74 (2004) 2, s. 9–45.
- Clarke A., *Clarke's Commentary: First Samuel* (electronic ed.), Albany 1999.
- Dąbrowski E., *Religia Kananejczyków i Fenicjan*, w: *Religie świata*, red. E. Dąbrowski, Warszawa 1957, s. 191–206.
- Długoborski S., *Sakralne trofea wojenne w świetle tekstów biblijnych*, „Scripta Biblica et Orientalia” 2 (2010), s. 83–93.
- Ewangelia arabska Jana*, przekład i oprac. M. Starowieyski, w: *Apokryfy Nowego Testamentu. Ewangelie apokryficzne (Fragmenty. Narodzenie i dzieciństwo Maryi i Jezusa)*, t. I/1, red. M. Starowieyski, Kraków 2020, s. 230–245.
- Filipiak M., *Arka Przymierza i Namiot Spotkania — najstarsza świątynia Starego Testamentu*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 1 (1972), s. 211–220.
- Flawiusz J., *Wojna żydowska*, tłum. J. Radożycki, Warszawa 1991.
- Gordon R., *1 & 2 Samuel*, Sheffield 1998.
- Hentschel G., *1 Samuel*, w: *Die Neue Echter Bibel. Kommentar zum Alten Testament mit der Einheitsübersetzung*, hrsg. v. J. Plöger, J. Schreiner, Würzburg 1994, s. 29–159.
- Keil C., Delitzsch F., *Joshua, Judges, Ruth, 1 & 2 Samuel*, Peabody 1996.
- Klein R., *1 Samuel*, Dallas 2002.
- Klinkowski J., *Arka Przymierza. Od Synaju do Aksum*, Wrocław 2010.
- Klinkowski J., *Zaginięcie Arki Przymierza w świetle tekstów biblijnych i tradycji*, „Perspectiva” 7 (2008) 2, s. 103–124.

- Lemański J., *Arka Przymierza w dziejach narodu wybranego. Pomiędzy historią a teologią*, Szczecin 2006.
- Lemański J., *Opowiadanie o Arce przymierza (1 Sm 4,1–7,1; 2 Sm 6) jako klucz do teologii Księgi Samuela*, „Scriptura Sacra” 11 (2007), s. 5–31.
- Mendecki N., *Filistyni, Aramejczycy i Kananejczycy w drugiej połowie drugiego tysiąclecia przed Chr.*, „Collectanea Theologica” 56 (1986) 3, s. 43–46.
- Miller P., Roberts J., *The Hand of the Lord: A Reassessment of the “Ark Narrative” of 1 Samuel*, Baltimore 1977.
- Mozgol A., *Arka Przymierza*, w: *Życie religijne w Biblii*, red. G. Witaszek, Lublin 1999, s. 37–65.
- Mozgol A., *Teologia Arki Przymierza w Psalmach i w tradycji prorockiej (Ps 132; Jr 3,14–18; 2 Mch 2,1–8)*, Katowice 2003.
- Omanson R., Ellington J., *A Handbook on the First Book of Samuel*, New York 2001.
- Polok B., *Wprowadzenie do ksiąg Starego Testamentu*, Opole 1999.
- Robinson G., *Let Us Be Like the Nations: A Commentary on the Books of 1 and 2 Samuel*, Grand Rapids–Edinburgh 1993.
- Rost L., *Das kleine Credo und andere Studien zum Alten Testament*, Heidelberg 1965.
- Rumianek R., *Znaki świętości Jerozolimy*, w: „Pan moją mocą i pieśnią” (Ps 118,14). *Prace dedykowane Ks. Prof. Tadeuszowi Brzegowemu w 65. rocznicę urodzin*, red. S. Koperek, Kraków 2006, s. 219–229.
- Ryken L., Wilhoit J., Longman T., *Filistyn*, w: *Słownik symboliki biblijnej*, red. oryg. L. Ryken, J. Wilhoit, T. Longman, red. wyd. pol. W. Chrostowski, tłum. Z. Kościuk, Warszawa 2003, s. 202.
- Ryken L., Wilhoit J., Longman T., *Padać na twarz*, w: *Słownik symboliki biblijnej*, red. oryg. L. Ryken, J. Wilhoit, T. Longman, red. wyd. pol. W. Chrostowski, tłum. Z. Kościuk, Warszawa 2003, s. 669.
- Schicklberger F., *Die Ladeerzählung des ersten Samuel-Buches. Eine literaturwissenschaftliche und theologiegeschichtliche Untersuchung*, Würzburg 1973.
- Septuaginta, czyli Biblia Starego Testamentu wraz z księgami deuterokanonicznymi i apokryfami*, przekład i oprac. R. Popowski, Warszawa 2014.
- Smith J., *1 & 2 Samuel*, Joplin 2000.
- Spence-Jones H., *The Pulpit Commentary: 1 Samuel*, Bellingham 2004.
- Stirrup A., “Why Has Yahweh Defeated Us Today before the Philistines?": *The Question of the Ark Narrative*, „Tyndale Bulletin” 51 (2000), s. 81–100.
- Szamocki G., *Palec to Boży (Wj 8,15ab). Dlaczego palec a nie ręka?*, „Studia Gdańskie” 15–16 (2002–2003), s. 5–17.
- Toorn K. van der, Houtman C., *David and the Ark*, „Journal of Biblical Literature” 113 (1994) 2, s. 209–231.
- Tryl F., *Kryzys roku 1200 przed Chrystusem — Ludy Morza — Filistyni*, „Zeszyty Naukowe KUL” 47 (2004) 4, s. 69–95.
- Tsumura D., *The First Book of Samuel*, Grand Rapids 2007.
- Tyloch W., *Religie Fenicji i Syrii*, w: *Zarys dziejów religii*, red. J. Keller, Warszawa 1986, s. 327–338.
- Van Seters J., *In Search of History: Historiography in the Ancient World and the Origins of Biblical History*, New Haven 1983.

- Walton J., Matthews V., Chavalas M., *Komentarz historyczno-kulturowy do Starego Testamentu*, red. wyd. pol. W. Chrostowski, tłum. Z. Kościuk, Warszawa 2014.
- Watson J.D., *Słowo greckie na każdy dzień roku. Inspiracje z Nowego Testamentu*, tłum. W. Tasak, Warszawa 2017.
- Watson J.D., *Słowo hebrajskie na każdy dzień roku. Inspiracje ze Starego Testamentu*, tłum. A. Czwojdrak, Warszawa 2017.
- Willis J., *An Anti-Elide. Narrative Tradition from a Prophetic Circle at the Ramah-Sanctuary*, „Journal of Biblical Literature” 90 (1971) 3, s. 288–308.